

Ewa Cisek*

Motywy kosmologiczne i animalistyczne w architekturze norweskich Saamów

Cosmological and animalistic motifs in architecture of the Norwegian Saami people

*Uniosłem się na rytmie bębna. Natychmiast zanurzyłem się w nocne niebo.
Nad miastem spotkałem wszystkie te samotne serca, które płynęły ku bladym gwiazdom snu.*
Ailo Gaup¹ [1, s. 49]

*I rose on the rhythm of the drum. I immediately plunged into the night sky.
Over the city I met all those lonely hearts that flew towards the pale stars of dream.*
Ailo Gaup¹ [1, p. 49]

Wstęp

Północna Norwegia obejmująca rejony Nordland, Troms i Finnmark kojarzona jest zwykle z imponującymi obiektami architektonicznymi, takimi jak Petter Dass Museum w Alstahaug (arch. Snøhetta AS, realizacja 2007), Centrum Knuta Hamsuna w Hamarøy (arch. Steven Holl i LY Arkitekter, realizacja 2009), Polaria w Tromsø (arch. AF Arkitektkontor AS, realizacja 1998) czy Katedra Północnego Światła w Alcie (arch. Schmidt/Hammer/Lassen architects, realizacja 2013). Niezaprzeczalne piękno tych budynków, które stanowią ważne dominanty

Introduction

Northern Norway, which comprises the regions of Nordland, Troms, and Finnmark, is usually associated with impressive architectural objects such as Petter Dass Museum in Alstahaug (arch. Snøhetta AS, 2007), Knut Hamsun Centre in Hamarøy (arch. Steven Holl and LY Arkitekter, 2009), Polaria in Tromsø (arch. JAF Arkitektkontor AS, 1998), and the Northern Light Cathedral in Alta (arch. Schmidt/Hammer/Lassen architects, 2013). The undeniable beauty of these buildings, which constitute important spatial dominants, does not, however, obscure the charm of the Norwegian Saami architecture (in Saami *sápmi*). It represents a much smaller scale, is

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Science and Technology.

¹ Ailo Gaup (ur. w 1944 r. w Kautokeino) – poeta, prozaik i eseista pochodzenia saamskiego. Głównym motywem jego twórczości odwołującej się do saamskiej mitologii jest poszukiwanie tożsamości przez współczesnych Saamów. Najważniejsze dzieła: *Joiken og kniven (Joik i nóz, 1982)*, *Trommereisen (Podróż na dźwiękach szamańskiego bębna, 1988)* i *Natten mellom dagene (Noc między dniem a dniem, 1992)* [1, s. 1].

¹ Ailo Gaup (born in 1944 in Kautokeino) – a poet, prose writer and essayist of the Saami origin. The main motive of his creative activity, which refers to the Saami mythology, is the quest for identity by the contemporary Saami. The most important works are as follows: *Joiken og kniven (1982)*, *Trommereisen (1988)* and *Natten mellom dagene (1992)* [1, p. 1].

przestrzenne, nie przesłania jednak uroku architektury norweskich Saamów (sam. *sápmi*). Reprezentuje ona znacznie mniejszą skalę, jest skromna w swej prostocie, bliska naturze i aż do lat 80. XX w. pozostawała prawie niezauważalna. Sytuacja ta wiązała się z niechlubną przeszłością kraju, kiedy ta rdzenna ludność zamieszkująca jego północne rejony poddawana była przez ówczesny norweski rząd procesowi długofalowej norwegizacji. Efektem tych działań było nieuchronne niszczenie rodzimej mowy, religii, tradycji i zwyczajów, a ostatecznie narodowej tożsamości. Szkody takiej polityki wydawały się nieodwracalne. Dopiero wiele akcji przeprowadzonych przez saamskich patriotów², w tym ostry protest Saamów i norweskich ekologów z ekofilozofem Arne Næssem na czele przeciwko utworzeniu tamy na rzece Altaelva (sam. *Álttáeatnu*) koło miasta Alta (w latach 1979–1981), grożącemu zalaniem cennych pastwisk dla reniferów³, zwróciły oczy całego świata na wyjątkowy lud, który zacięcie walczył o prawo do ochrony swojego terytorium i żyjących na nim zwierząt. Duże znaczenie dla kultury ludu Saam miało rozwinięcie w niej ustnej tradycji literackiej, na którą składały się legendy, baśnie⁴ i poezja recytowana w formie tradycyjnych pieśni. Znaczący wkład w propagowanie tych ostatnich wniosła światowej sławy saamska wokalistka Mari Boine, dzięki której tradycyjny śpiew *joik*⁵, należący do najstarszych w Europie, mógł być usłyszany poza granicami Norwegii. Istotne dla utrzymania i odradzania się kultury regionu były także materialne pozostałości tradycyjnych konstrukcji mieszkaniowych *lavvo* i drewniano-ziemnych, krytych darnią *turf hut*. To głównie dzięki nim kultura ta przetrwała i mogła się na nowo odbudować, czerpiąc z pierwotnych wzorców inspiracje do współcześnie powstających obiektów.

Począwszy od lat 60. XX w. zrealizowano wiele saamskich budowli z przeznaczeniem na centra kulturalne, muzea, warsztaty rękodzielnicze, szkoły, hotele i lokale gastronomiczne. Architektura tych współcześnie kreowanych obiektów, chociaż odznacza się wykorzystaniem wysoko zaawansowanych technologii, zdaje się wyrastać z tradycyjnego sposobu organizowania miejsca zamieszkania Saamów zarówno co do jego planu, jak i archetypowych, spiczasto zwieńczonych lub pokrytych darnią form obiektów. Realizacje te wyraźnie nawiązują do wątków

modest in its simplicity, close to nature, and until the 1980s it remained almost unnoticed. This situation was connected with the disgraceful past of the country when this native population living in its northern areas was subjected to the long-term Norwegisation process by the Norwegian government. The effect of these actions was the inevitable destruction of the native speech, religion, traditions and customs, and eventually the national identity. Harmful effects of this policy seemed irreversible. Only a lot of actions which were carried out by the Saami patriots², including the violent protest of the Saami people and Norwegian ecologists along with ecologist and philosopher Arne Næss against the construction of a dam on the Altaelva River (sam. *Álttáeatnu*) near the city of Alta (1979–1981), which could flood valuable reindeer pastures³, drew the world's attention to those unique people who fought for the right to protect their territory and animals living within it. The development of oral literary tradition in it, which included legends, fairy tales⁴, and poetry recited in the form of traditional songs was of great importance. The world-famous Saami singer Mari Boine, thanks to whom traditional singing *joik*⁵ which is the oldest in Europe could be heard beyond the borders of Norway, contributed significantly to the promotion of the latter. Material remnants of traditional housing structures *lavvo* and wooden-dirt *turf hut* dwellings were also significant for the preservation and revival of the region's culture. It was mainly thanks to them that this culture survived and could be rebuilt deriving an inspiration for building contemporary objects from original patterns.

Since the 1960s, many Saami buildings have been constructed to be used as cultural centres, museums, handicraft workshops, schools, hotels, and restaurants. The architecture of these modern objects, although it is characterised by the use of highly advanced technologies, seems to stem from the traditional way of organising the Saami place of residence both in terms of its plan and its archetypal, spiked, or turf-covered forms of objects. These realisations explicitly refer to cosmological elements that are also visible in the detail colour in which additionally animalistic motifs appear. In 2000 a new seat of the Saami Parliament (in Norwegian *Sametinget*) was erected in Karasjok, which constitutes an advisory body

² Przełomowym wydarzeniem był dzień buntu Saamów przeciwko dyskryminacyjnej polityce miejscowych przedstawicieli władzy w Kautokeino (8.10.1852). Mimo że został on krwawo stłumiony, kolejne lata przyniosły czas większej akceptacji Saamów w Norwegii [2, s. 2].

³ Chodziło o obszary rozciągające się wokół wioski Masi (sam. *Máze*) pomiędzy Guovdageaidnu a Altą. Teren zamieszkały jest przez kilkaset osób i kilkadziesiąt tysięcy reniferów. W wyniku presji opinii publicznej i protestu ekologów (występuje tam, jako w jednym miejscu na świecie, rzadka, chroniona roślina z gatunku *masimjelt*) plany budowy zapory zmodyfikowano i rejon ten nie został zatopiony [3, s. 97, 100].

⁴ Legendy i baśnie Saamów zostały spisane na początku XX w. przez J.K. Ovigstada. Wątki te pojawiają się również we współczesnej literaturze np. saamskich pisarzy: Mario Aikio i Ailo Gaupa oraz poetów: Nilsa Aslaka Valkeapää i Rauniego Magga Lukkariego [4, s. 89].

⁵ Sam. *joik* – oznaczał tyle, co wyrażenie śpiewem kogoś lub czegoś, z wyłączeniem imienia lub nazwy tego, do kogo był kierowany. Śpiew ten wykonywany był *a cappella* [3, s. 113].

² The breakthrough event was the day of the Saami people revolt against the discriminatory policy of the local authorities in Kautokeino (8.10.1852). Although it was bloody suppressed, the subsequent years brought more acceptance of the Saami people in Norway [2, p. 2].

³ It referred to the areas around the village of Masi (*Máze*) between Guovdageaidnu and Alta. The area is inhabited by several hundred people and tens of thousands of reindeer. As a result of the public opinion pressure and ecologists' protest (the only place all over the world where a rare, protected plant of the species *masimjelt* grows), the dam construction plans were modified and the area was not flooded [3, pp. 97, 100].

⁴ The Saami legends and fairy tales were written down in the early 20th century by J.K. Ovigstad. These plots also appear in contemporary literature, for example, by Saami writers such as Mario Aikio and Ailo Gaup, as well as by poets Nils Aslak Valkeapää and Rauni Magga Lukati [4, p. 89].

⁵ In Saami *joik* – meant expressing somebody or something by singing, excluding the name of the thing or person to whom it was directed. This singing was performed in the form of *a cappella* [3, p. 113].

kosmologicznych widocznych także w kolorystyce detali, w których dodatkowo występują animalistyczne motywy. W 2000 r. została wzniesiona w Karasjok nowa siedziba Saamskiego Parlamentu (norw. *Sametinget*), stanowiącego organ doradczy tożsamej instytucji norweskiej. Zaprojektowany specjalnie na ten cel budynek Saamskiego Zgromadzenia Plenarnego można określić ikoną i wizytówką współczesnej saamskiej architektury. Odnacza się on niepowtarzalną, oryginalną formą architektoniczną i doskonałą oprawą plastyczną wewnątrz.

Dzięki wzmoczonej aktywności politycznej przypadającej na koniec lat 80. XX w. Saamowie uzyskali prawo do samostanowienia i dysponowania bogatymi złożami naturalnymi wzdłuż rzeki Altaelva, których niekontrolowane wydobywanie mogłoby stanowić zbyt dużą ingerencję w krajobraz i zaburzać naturalne ścieżki wędrówek reniferów [3, s. 105]. Kiedy w 2007 r. Norwegia głosowała za przyjęciem Deklaracji o prawach ludności rdzennej, Parlament Saamów otrzymał większą autonomię, ale jego władza wciąż jeszcze ogranicza się tylko do funkcji doradczych. Opracowuje plany działania obejmujące saamskie wybrzeża i fiordy, program rolniczy i tworzenie komisji rybołówczych [3, s. 106].

Badania naukowe i najaktywniejsi znawcy tradycyjnej kultury i architektury

Wśród specjalistów zajmujących się tradycyjną kulturą i architekturą norweskich Saamów należy wymienić takich autorów jak Inga Wallerius [4], Manker Ernst i Vorren Ømulv [5], [6] oraz Nathan Muus [7]. Barwne objaśnienie saamskich tradycji i zwyczajów odnaleźć można także w zbiorze reportaży o Finnmarku autorstwa Ilony Wiśniewskiej [3]. Opisy i refleksje na temat współczesnych obiektów architektonicznych Saamów zrealizowanych na terenie północnej Norwegii w latach 1960–2010 obecne są w opracowaniach takich autorów jak Ingebjørg Hage [8], Nils Henrik Eggen [9], Arne Bjerk i Eilif Bjørge [10], Almass Helsing [11], Kjell Borgen i Bing Lorentzem [12]–[14] oraz Magda Eide Jessen i Vidar Corn Jessen [15].

Tradycyjna kultura i architektura Saamów

Konstrukcje mieszkaniowe Saamów wiążą się bezpośrednio ze środowiskiem przyrodniczym, w jakim powstają, i nomadycznym charakterem życia związanych z nim społeczności. Norwescy Saamowie, którzy zamieszkują północne rejony kraju (norw. *Nord-Norge*)⁶, przybyli według jednych źródeł z Azji, według innych z północnej Hiszpanii [3, s. 89]. Nazwa wywodzi się od słowa *sápmi* – to nim Saamowie określali samych siebie i obszar, z którym uczuciowo się identyfikowali. Norwegowie

⁶ Saamowie zamieszkują ogromny obszar – od Indre (Szwecja) i przyległych terenów Norwegii na południe do Engerdal w rejonie Hedmark, na północ i na wschód do Utsjoki (Finlandia) do Varanger w Norwegii, aż po półwysep Kolski (Rosja). Liczbę całej populacji szacuje się na 70 tysięcy, z czego 45 tysięcy żyje w Norwegii, głównie w rejonie Finnmark [4, s. 87].

of the native Norwegian institution. Designed specifically for this purpose, the Saami Plenary Meeting Building, which was designed especially for this purpose, can be described as an icon and a symbol of the contemporary Saami architecture. It is characterised by a unique, unusual architectural form and excellent interior design.

Thanks to the increased political activity at the end of the 1980s, the Saami gained the right to control their self-determination and to manage rich natural resources along the River Altaelva, whose uncontrolled extraction could result in too much interference with the landscape and disturb reindeer natural pathways [3, p. 105]. When Norway voted in favour of the Declaration on Indigenous Peoples Rights in 2007, the Saami Parliament received greater autonomy, but its power is still limited to advisory functions. It develops action plans covering the Saami coast and fjords, the agricultural program and organisation of fishing committees [3, p. 106].

Research and the most active experts in traditional culture and architecture

Among the specialists who deal with traditional culture and architecture of the Norwegian Saami, we must mention such authors as Inga Wallerius [4], Manker Ernst and Vorren Ømulv [5], [6] and Nathan Muus [7]. Colourful explanations of Saami traditions and customs can also be found in the collection of reports about Finnmark by Ilona Wiśniewska [3]. Descriptions and reflections on the contemporary Saami architecture located in the territory of Northern Norway in the years 1960–2010 are present in studies by authors such as Ingebjørg Hage [8], Nils Henrik Eggen [9], Arne Bjerk and Eilif Bjørge [10], Almass Helsing [11], Kjell Borgen and Bing Lorentzem [12]–[14], Magda Eide Jessen and Vidar Corn Jessen [15].

Traditional Saami culture and architecture

Saami housing structures are directly connected with the natural environment in which they are constructed and with the nomadic nature of life of their communities. The Norwegian Saami, who live in the northern part of the country (in Norwegian *Nord-Norge*)⁶, according to one source came from Asia, whereas according to other sources, they came from northern Spain [3, p. 89]. The name derives from the word *sápmi* – the Saami used this word to define themselves and the area with which they identified emotionally. The Norwegians called them *finn*⁷, hence, the largest region, which covers 45 000 km² and is

⁶ The Saami inhabit an enormous area – from Indre (Sweden) and adjacent territories of Norway to the south up to Engerdal in the region of Hedmark, to the north and east up to Utsjoki (Finland) to Varanger in Norway up to the Kola Peninsula (Russia). The total population is estimated at 70 000, 45 000 of which live in Norway, mainly in the region of Finnmark [4, p. 87].

⁷ The first historical records of people referred to as Fenni can be found in Tacitus (circa 98 AD). The term Finn or Fenni appears later in many sources in ancient times as well as in Nordic sagas. It is probably derived from the Nordic word *finna* which means “look for” (hunting culture “looked for food, rather than rear it”) [2, p. 1].

Il. 1. Tradycyjny saamski bęben – troll – wykonany ze skóry renifera i zdobiony runami (fot. E. Cisek)

Fig. 1. Traditional Saami drum – troll – made of reindeer skin and decorated with runes (photo by E. Cisek)

nazywali ich *finn*⁷, stąd też największy, liczący 45 tysięcy km² i najbardziej na północ wysunięty region Norwegii, w dużym procencie zamieszkały przez ten lud, otrzymał nazwę Finnmark. Norwescy Saamowie dzielą się na trzy grupy: Saamowie górscy trudniący się hodowlą reniferów (zamieszkują obszar od Varanger do Femunden), Saamowie rzeczni zajmujący się uprawą roli, hodowlą zwierząt, myślistwem, rybołówstwem i zbieraniem jagód (skupieni są wokół rzek, strumieni i jezior w głębi Finnmarku) oraz Saamowie nadmorscy, których głównym zajęciem jest rybołówstwo i rolnictwo (zajmują zachodnie i północne wybrzeże Norwegii) [4, s. 87].

Tradycyjna kultura ludu Saam opierała się na szamanizmie i animizmie. Według najstarszych wierzeń wszystkie formy życia zamieszkujące płaskowyż Finnmarksvidda i tereny na południe od niego (ludzie, zwierzęta i rośliny) miały nieśmiertelną duszę. Szczególną wartość *sacrum* przypisywano formacjom skalnym i kamieniom, które stały się miejscami składania ofiar – głównie z resztek pożywienia. Wybrani ze społeczności szamani (*Noaidi*), poprzez wprawianie się w trans przy użyciu owalnych bębnów (*trolli*) wykonanych ze skóry renifera i ozdobionych runami (il. 1), stawali się łącznikami między światem ziemskim a duchowym. Podstawą tych obrzędów był wspomniany już *joik*. Szaman wyrażał śpiewem (sam. *joiker noen*) krajobraz, osobę, zwierzę, roślinę lub stan ducha, poprzez intonację melodii oddając ich istotę. Dźwięk, który wydobywał się zwykle z okolic serca,

the northernmost region of Norway, largely inhabited by these people, was named Finnmark. The Norwegian Saami are divided into three groups: the highlander Saami who run reindeer farms (they live in the area from Varanger to Femunden), the river Saami who deal with farming, animal breeding, hunting, fishing, and picking blueberries (they live near rivers, streams, and lakes in the depths of the country of Finnmark) and finally coastal Saami whose main occupation is fishing and farming (they live on the western and northern coasts of Norway) [4, p. 87].

The Saami traditional culture was based on shamanism and animism. According to the oldest beliefs, all forms of life inhabiting the Finnmarksvidda plateau and areas to the south of it (people, animals, and plants) had immortal souls. The particular value of *sacrum* was attributed to rock formations and stones which became places of sacrifice – mainly consisting of the remains of food. Shamans (*Noaidi*), who were chosen from the community, by falling into trance using oval drums (*trolli*) made of reindeer skin and decorated with runes (Fig. 1) became connectors between the earthly and spiritual worlds. The basis of these rituals was the already mentioned *joik*. While singing the shaman expressed (in Saami *joiker noen*) the landscape, person, animal, plant, or a state of mind through the intonation of a melody, in this showing their essence. The sound, which usually came out of the area around his heart, gave strength and was the verbalisation of the natural and deepest feelings [4, pp. 109–113]. The sources of shamanism should be seen in the fact that these people lived close to nature, hence in the beliefs natural forces performed a key role. Inga Wallerius writes: *In many areas, the religion of the Saami was similar to the Nordic mythology, e.g. the Horagalles* [one of the major gods of the Saami, added by E.C.] *seems to correspond to the*

⁷ Pierwsze historyczne wzmianki o ludzie określanym jako *Fenni* odnaleźć można u Tacyta (ok. 98 r. n.e.). Określenie *Finn* czy *Fenni* pojawia się następnie w wielu źródłach w czasach antycznych, a także w nordyckich sagach. Wywodzi się ono prawdopodobnie od nordyckiego słowa *finna*, czyli szukać (myśliwska kultura „szukała jedzenia, a nie żył hodowała”) [2, s. 1].

dawał siłę i był werbalizacją naturalnych i najbardziej głębokich uczuć [3, s. 109–113]. Źródeł szamanizmu należy upatrywać w fakcie, że lud ten żył blisko przyrody, stąd w wierzeniach kluczową rolę odgrywały siły natury. Inga Wallerius pisze: *Na wielu obszarach religia Saamów była zbliżona do nordyckiej mitologii np. Horagalles [jedno z głównych bóstw Saamów, przyp. E.C.] wydaje się odpowiadać nordyckiemu bogu gromu – Thorowi [4, s. 89]. Do najważniejszych bogów należeli: Beaiwe (słońce) i Mannu (księżyc), w dalszej kolejności bóstwa rządzące płodnością, dzikimi zwierzętami, polowaniem, połowami ryb i mieszkańcami wód. Istniały też złe duchy, jak Rota lub Ruta (demon choroby lub śmierci) oraz Fuadno (diabeł). Ważną częścią kultury Saamów był także tradycyjny strój (sam. *gákti*), dawniej wykonywany ze skór reniferów, obecnie zaś z wełny. W przeszłości wzór na tkaninie wskazywał, skąd pochodził właściciel ubioru, na który składała się suknia, skórzany pas, chusta i czapka o żywych, intensywnych kolorach: z dominującą głęboką czerwieńią, niebieskim, żółtym i zielonym [2, s. 1]. Barwy te, obecne również na saamskiej fladze, łączyły się z kosmologią tego ludu i symbolizowały ziemię, niebo, słońce i naturę [11, s. 22, 23]. Całości stroju dopełniała zapinana pod szyją brosza.*

Saamowie byli i w pewnym niewielkim procencie są nadal społecznością nomadyczną. Stąd też ich tradycyjne domostwa były sezonowe i miały charakter namiotów (norw. *lavvo*, sam. *lávvu*) zorganizowanych półkoleście wokół wspólnego terytorium (il. 2). Taki układ wiązał się ściśle z kosmizacją zajmowanej przez nich przestrzeni, z którą uczuciowo się identyfikowali. Nomadyczna społeczność współżyła z otoczeniem, zgodnie z zasadą, że ziemia rozumiana jako znane od dziecka środowisko obejmujące rodzinny obszar nie należy do nikogo, a ludzie i inne formy życia są jej integralną częścią. *Lavvo* miały lekką drewnianą konstrukcję przypominającą wizualnie *tipi* amerykańskich Indian. W rzeczywistości struktury te różniły się znacząco. Namioty Saamów miały pokrój artykułowany mniej wertykalnie i odznaczały się wyjątkową stabilnością. Wytrzymały z łatwością wiejące na północy kraju, nawet najbardziej porywiste wiatry [5, s. 42–46]. Na czas użytkowania obciążano drewniany szkielet skórą renifera lub ścisłą bawełnianą tkaniną z usytuowanym w szczycie zwieńczenia otworem. Wewnątrz centralnie lokalizowane było palenisko (il. 3). Kiedy społeczność zmieniała sezonowo miejsce pobytu, pozostawiała za sobą opuszczony obóz składający się z gotowych do kolejnego użycia drewnianych konstrukcji [7, s. 21, 22]. Do dziś są one wpisane w krajobraz północnej Norwegii i użytkowane jako obiekty mieszkalne lub sklepiki z tradycyjnym saamskim rękodziełem, tworzone specjalnie dla odwiedzających ten rejon turystów (il. 4). Sposób funkcjonowania sezonowych saamskich siedlisk łączył się nierozdzielnie z naturą: jej rytmami, cyklami i wędrówkami reniferów. W kulturze Saamów istniało osiem pór roku: przedwiośnie (sam. *gidadálvi*), wiosna (sam. *gidda*), wczesne lato (sam. *giddageassi*), lato (sam. *geassi*), podjesień (sam. *čakčadálvi*), jesień (sam. *čakča*), przedzima, noc polarna (sam. *skábma*) i zima (sam. *dálvi*) [6, s. 80, 81]. Latem większość Saamów opuszczała domostwa i ze stadami

Il. 2. Tradycyjne konstrukcje *lavvo* w krajobrazie Finnmarku (fot. E. Cisek)

Fig. 2. Traditional structures *lavvo* in the landscape of Finnmark (photo by E. Cisek)

Nordic god of thunder – Thor [3, p. 89]. The most important gods were: *Beaiwe* (the sun) and *Mannu* (the moon), followed by deities that govern fertility, wild animals, hunting, fishing, and inhabitants of water. There were also evil spirits like *Rota* or *Ruta* (demon of disease or death) and *Fuadno* (devil). An important part of the Saami culture was also a traditional outfit (in Saami *gákti*), formerly made of reindeer skins, and now made of wool. In the past, the pattern on the fabric indicated where the owner of the outfit came from. It consisted of a gown, a leather belt, a wrap and a hat of vivid and intensive colours with the dominant deep red, blue, yellow, and green [2, p. 1]. These colours, also present on the Saami flag, were connected with the cosmology of these people and symbolised the earth, the sky, the sun, and nature [11, pp. 22, 23]. The whole gown was complemented by a brooch under the neck.

The Saami were, and in a small percentage still are a nomadic community. Hence, their traditional homes were seasonal, had the character of tents (in Norwegian *lavvo*, in Saami *lávvu*), and were arranged in a semi-circular system around the common territory (Fig. 2). This arrangement was closely connected with the introduction of cosmic elements to the space they occupy, with which they are affectionately identified. The Nomadic community co-existed with the surrounding world, according to the principle that since childhood the earth understood as a habitat covering the native area does not belong to anyone, and people as well as other forms of life are an integral part of it. *Lavvo* had a light wooden structure which visually resembled native American's *tipi*. In fact, these structures differed significantly. The Saami tents were less articulated in their shape and were characterised by exceptional stability. They easily withstood the winds which blew in the north of the country, even the strongest of them [5, pp. 42–46]. When they were used, the wooden structure was covered with a reindeer skin or a tight cotton

Il. 3. Wnętrze *lavvo* z centralnie usytuowanym paleniskiem (fot. E. Cisek)

Fig. 3. Interior of *lavvo* with a hearth located centrally (photo by E. Cisek)

reniferów wędrowała w wyżej położone tereny z bujnymi, zielonymi pastwiskami i czekającym na nich od poprzedniego sezonu letnim obozem. Gdy zbliżała się jesień, schodzili do lasów, tuż u podnóża gór, obfitych w porosty i mchy. Tu renifery i ludzie wraz ze stworzonymi przez siebie strukturami mieszkaniowymi pozostawali na zimę. Wiosną Saamowie i stada wyruszali w stronę wybrzeża w poszukiwaniu nowych pastwisk, aby jesienią znów powrócić i rozpocząć cały cykl od początku [4, s. 88].

Obecnie tylko 10% ludu Saam to rozproszeni Saamowie górscy, wprawdzie już ze stałym adresem, ale korzystający z sezonowych *lavvo* w czasie całorocznego cyklu wędrówek z reniferami. Saamskie sanie tuż przy konstrukcjach namiotów to powszechny widok w Finnmarku, niezmiennie kojarzący się z wędrówką i mobilną architekturą.

Wśród godnych odnotowania tradycyjnych budowli Saamów rzecznych, związanych z małymi arealami ziemskimi, są obiekty tworzące zabudowę farmerską. Do najlepiej zachowanych gospodarstw tego typu należy Paaljordén w Polmak pochodzące z XIX w. i rozbudowane w XX stuleciu. Farma położona jest na otwartym terenie, nad rzeką Tana, wzdłuż której rozciągają się tereny rolnicze. Założenie reprezentuje typowe dla Saamów rzecznych rodzaje zabudowy – począwszy od XIX-wiecznych trzech tradycyjnych, zdystansowanych od ziemi drewnianych spichlerzy, poprzez dwie porośnięte darnią chaty typu *turf hut*⁸ przeznaczone dla inwentarza, skończywszy

fabric with a hole situated on top of it. Inside the tent, a hearth was located centrally (Fig. 3). When the community changed its place of residence seasonally, it left the abandoned camp which consisted of ready-to-use wooden structures again [7, pp. 21, 22]. Until the present day, they are included in the landscape of northern Norway and are used as dwellings or small shops with traditional Saami handicraft, specially produced for tourists visiting this region (Fig. 4). The way of functioning of the seasonal Saami settlements was inextricably linked with nature, namely its rhythms, cycles, and reindeer migrations. In the Saami culture there were eight seasons of the year, i.e. early spring (in Saami *gidadálvi*), spring (in Saami *gidda*), early summer (in Saami *giddageassi*), summer (in Saami *geassi*), early autumn (in Saami *čakčadálvi*), autumn (in Saami *čakča*), early winter, polar night (in Saami *skábma*), and winter (in Saami *dálvi*) [6, p. 80, 81]. In the summer, most of the Saami left their homes and along with their reindeer herds wandered into higher lands with lush green pastures and a summer dwelling which awaited them from the previous season. When the autumn approached, they went down to the woods, just at the foot of the mountains which were full of lichen and moss. The reindeer and people together with the housing structures they constructed stayed there for the whole winter. In spring, the Saami and herds set off towards the coast in search of new pastures to return in the autumn again and begin the entire cycle from the beginning [3, p. 88].

At present, only 10% of the Saami nation constitute the scattered highlander Saami people, albeit with a permanent address, but using seasonal *lavvo* during the whole-year cycle of wanders with reindeer. The Saami sleighs, situated just by the tent structures, are a common view in Finnmark and it is invariably associated with wandering and mobile architecture.

⁸ *Turf hut* był rodzajem ziemianki w przeszłości użytkowanej przez ludzi. Budowano je na drewnianych stelażach obłożonych torfem. W najchłodniejszym okresie – zimą, gdy temperatura sięgała nawet do -40°C , dodatkową izolację zapewniała warstwa ze śniegu. Konstrukcje te miały drewniane drzwi wejściowe, niejednokrotnie małe okno, zaś we wnętrzu centralnie usytuowane palenisko [3, s. 18].

na szpocie o formie prostej skrzyni i wielokrotnie przebudowywanym, dwukondygnacyjnym domu mieszkalnym krytym dwuspadowym dachem. Elewację budynku tworzą pomalowane na czerwono drewniane panele. Kolor ten, obecny w tradycyjnych saamskich strojach, często pojawia się we współczesnej architekturze zarówno w budynkach mieszkalnych, jak i tych o innej funkcji: edukacyjnej, kulturotwórczej, religijnej i usługowej [8, s. 111–140]. Dla porównania, w tradycyjnej norweskiej architekturze dom mieszkalny malowany był zwykle na biało, czerwień zaś zarezerwowana była dla budynków o funkcji gospodarczej lub wspólnotowej.

Współczesna architektura Saamów inspirowana kulturą, tradycją i naturą

W powstających od połowy XX w. saamskich obiektach architektonicznych, takich jak kościoły, muzea, szkoły, hotele, centra kultury i ostatecznie budynek Zgromadzenia Plenarnego Saamów widoczne są bezpośrednie nawiązania do kultury, tradycji i tożsamości nomadycznego ludu oraz charakteru naturalnego środowiska, zamieszkanego przez różnorodne formy życia. Zwłaszcza te ostatnie widoczne są w realizacjach, dla których inspiracją stał się krajobraz – z jego pustynnymi, otwartymi przestrzeniami o tundrowej roślinności, generujący horyzontalnie uwarunkowane rozwiązania. W detalach projektowanych budynków niejednokrotnie pojawiają się motywy animalistyczne w postaci rzeźb i dekoracji ścian przedstawiających królujące na północy i przemierzające rozległe płaskowyże renifery oraz obecne w licznych rzekach, strumieniach i morzu ryby. Ich wizerunki występują zarówno wewnątrz obiektów, jak i na elewacjach. Większość projektów inspirowanych jest *lavvo* – jego spiczastą, pełną ekspresji formą o niezwykle plastycznej fakturze, którą nadawała mu okrywająca, odpowiednio tkana ścisła tkanina, lub kształtem i charakterem *turf hut* – jej darniowym dachem, który sprawiał, że obiekt dosłownie rozpywał się w naturze, stając się integralną częścią krajobrazu. Obecna w tradycyjnym stroju *gákti* czerwień widoczna jest w materiałach wykończeniowych elewacji budynków – malowanej na ten kolor drewnianej okładziny i detalach.

Do obiektów inspirowanych kształtem *lavvo* należy Górski kościół Saamów (norw. *Fjellkirke*) w Lappo-luobbal, położony około 40 km od Kautokeino (arch. Nils Henrik Eggen, realizacja 1967). Budowla, która usytuowana jest w samym centrum obszaru zimowych pastwisk reniferów, otrzymała – na podobieństwo spiczasto sklepionego saamskiego namiotu – czterospadowy dach zwieńczony dodatkowo szklanym świetlikiem. Małe i wąskie okna obiektu doskonale oddają we wnętrzu klimat tonącej w półmroku przestrzeni pierwotnego domostwa [9, s. 561–567].

Podobne inspiracje odnaleźć można w dwóch najpiękniejszych z saamskich budowli w Karasjok: Centrum Kultury Saamów (norw. *Samelandssenteret*, arch. Arne Bjerk i Eilif Bjørge sivilarkitekter MNAL NPA, realizacja 1990) i Budynku Parlamentu Saamów (norw. *Sametinget*, sam. *Sámediggi*, arch. Stein Halvorsen AS i Christian

Il. 4. Namioty *lavvo* zaadaptowane na sklepiki z tradycyjnym rękodziełem w rejonie Troms (fot. E. Cisek)

Fig. 4. *Lavvo* tents adapted for traditional handicraft shops in the Troms region (photo by E. Cisek)

Among traditional buildings of the river Saami, which are connected with small plots of land, there are objects in the farm development that are really worth noticing. The best preserved farms of this type are Paaljorden in Polmak which date back to the 19th century and were extended in the 20th century. The farm is located in the open area by the River Tana along which some agricultural land extends. The layout represents types of developments typical of the river Saami – starting with the three traditional 19th-century ground-levelled wooden granaries, through two *turf huts*⁸ covered with turf where livestock was kept, ending with a shed of a simple box shape and a two-storey residential house which was covered with a gable roof and was rebuilt many times. The facade of the building consists of red-painted wooden panels. This colour, which is present in the traditional Saami clothing, often appears in contemporary architecture both in residential buildings and in those with other functions, i.e. educational, cultural, religious, and service [8, pp. 111–140]. For comparison, in the traditional Norwegian architecture, a residential house was usually painted white, whereas red colour was reserved for buildings of economic or community functions.

Modern Saami architecture inspired by culture, tradition, and nature

In the Saami architectural objects such as churches, museums, schools, hotels, cultural centres, and finally the Saami Plenary Meeting Building, which were built since the mid-20th century, there are direct references to culture, tradition, and identity of the nomadic people as well as to the natural environment character inhabited by various forms of life. Especially the latter are visible in the realisations that were inspired by the landscape along with its

⁸ *Turf hut* was a kind of dugout used by people in the past. They were built on wooden structures and covered with turf. In the coldest season – in winter, when the temperature dropped down to even –40 °C, a layer of snow provided additional insulation. These structures had a wooden entrance door, often a small window, and a centrally located hearth inside [3, p. 18].

Il. 5. Centrum Kultury Saamów w Karasjok
– widok od strony wewnętrznego dziedzińca (fot. E. Cisek)

Fig. 5. Saami Culture Centre in Karasjok
– view from the inner courtyard (photo by E. Cisek)

Sundby arkitekter MNAL, Grindaker – arch. krajobrazu, realizacja 2000). Oba założenia zostały zaprojektowane w formie tradycyjnie zorganizowanego obozu Saamów – na planie półokręgu osłaniającego centralnie usytuowaną, okrągłą, spiczasto zwieńczoną formę. Łuk tworzący parterowy budynek Centrum Kultury Saamów otacza mały plac z typową dla tego regionu roślinnością – głównie karłowatymi brzoźami (il. 5) i tradycyjnym saamskim namiotem. Pomieszczenia mieszczące sale ekspozycyjne, sklepy i warsztaty rękodzielnicze otwierają się dużymi przeszkleniami na ten kulturowo zaaranżowany dziedzińec, którego kształt podkreślony jest dodatkowo przez drewnianą konstrukcję baldachimu obiegającego dookoła całe założenie. Na zakończeniu wygiętej w łuk pawilonowej zabudowy zaprojektowano audytorium⁹ w kształcie stożkowato zwieńczonej formy. Pokryto ją aluminiową i cynkową blachą, która daje w dzień efekt połyskiwania w pełnym słońcu, nocą zaś odbija światło księżyca i zorzy polarnej. Do wykonania elementów konstrukcyjnych i wykończeniowych całego założenia użyto drewna sosnowego o jasnym, ciepłym odcieniu. Animalistyczna rzeźba w kształcie stylizowanych rogów renifera wieńcząca bramę wejściową do obiektu przypomina o ścisłych związkach Saamów z naturą (il. 6). Drugi z przywoływanych budynków – siedziba Parlamentu Saamów – usytuowany jest na wzgórzu górującym nad miastem Karasjok. Założenie uformowano również w kształcie wygiętego łuku, w którego kulminacyjnym punkcie zlokalizowano spiczasto zwieńczoną formę mieszczącą Salę Zgromadzenia Plenarnego Saamów (il. 7). Jej rzeźbiarsko ukształtowana drewniana powierzchnia przypomina teksturę wzoru występującego na tkaninie opinającej tradycyjne *lavvo*. Stożkowaty kształt wykonany z drewna klejonego dzieli szklany korytarz łączący się z dalszą przestrzenią

⁹ Obiekt ten był wykorzystywany na obrady Zgromadzenia Plenarnego Saamów w latach 1990–2000. Obecnie odbywają się tam ważne wydarzenia kulturalne [10, s. 449].

desert and open spaces with tundra vegetation, which generate horizontally conditioned solutions. In the details of the designed buildings there often appear animalistic motifs in the form of sculptures and wall decorations depicting reindeer which reign in the north and traverse extensive plateaus as well as fish present in numerous rivers, streams, and the sea. Their images appear both inside objects and on facades. Most of the projects are inspired by *lavvo*, i.e. its pointed, expressive form with an extremely plastic texture resulting from the appropriately woven tight fabric, or by the shape and character of the *turf hut*, namely its turf roof which made the object literally melt in nature becoming an integral part of the landscape. The red colour, which is present in the traditional gown *gákti*, is visible in finishing materials of the building facades, namely in painted red wooden lining and details.

The Mountain Church of Saami (in Norwegian *Fjellkirke*) in Lappoluobbal, which is located about 40 km from Kautokeino (arch. Nils Henrik Eggen, realisation in 1967), belongs to the objects which were inspired by the *lavvo* shape. The building, which is situated in the very centre of the reindeer winter pasture area, has a hipped roof additionally crowned with a glass skylight, similarly to the Saami pointed tent. Inside, small and narrow windows of the building perfectly reflect the climate of the interior and dark space of the original dwelling [9, pp. 561–567].

Similar inspirations can be found in the Saami two most beautiful buildings in Karasjok, i.e. the Saami Culture Centre and the Saami Parliament Building (in Norwegian *Sametinget*, in Saami *Sámediggi*, arch. Stein Halvorsen AS and Christian Sundby arkitekter MNAL, Grindaker – architecture of the landscape, realisation in 2000). Both layouts were designed in the form of the traditionally organised Saami camp, namely on a semicircle plan which protected a centrally located round and spiked form. The arch which forms the one-storey building of the Saami Culture Centre is surrounded by a small square with vegetation typical of this region, mostly dwarf birches (Fig. 5) and the traditional Saami tent. The rooms housing exhibition, shops, and handicraft workshops open with large glazing towards this culturally arranged courtyard whose shape is additionally emphasised by a wooden canopy structure around the whole layout. The auditorium⁹ in the conical form was designed at the end of the arch-like pavilion development. It is covered with the aluminium and zinc sheet which during the day gives a glistening effect in full sunlight, whereas at night it reflects the moonlight and the northern lights. Pine wood with a bright and warm shade was used for making structural and finishing elements of the entire layout. The animalistic sculpture in the shape of stylised horns of the reindeer crowning the entrance gate to the object reminds of close relationships of the Saami with nature (Fig. 6). The other of the buildings mentioned, i.e. the Saami Parliament Building, is situated on a hill towering the city of Karasjok.

⁹ This object was used for the meetings of the Saami Plenary Board in the years 1990–2000. At present, some important cultural events take place there [10, p. 449].

Il. 6. Centrum Kultury Saamów w Karasjok – brama wejściowa z animalistycznymi motywami rzeźbiarskimi (fot. E. Cisek)

Fig. 6. Saami Culture Centre in Karasjok – entrance gate with animalistic sculpture motifs (photo by E. Cisek)

komunikacyjną kontynuowaną w łukowato wygiętej formie. Dla kontrastu została ona wzniesiona w konstrukcji betonowej obłożonej niemodyfikowaną okładziną z modrzewia syberyjskiego o srebrnoszarym odcieniu. Znajdują się tu pomieszczenia administracyjne i przeznaczone na działania związane z kulturą, w tym biblioteka z literaturą w języku saamskim, sale konferencyjne oraz część gastronomiczna [11, s. 22, 23] (il. 8).

Bezpośrednie nawiązanie do tradycyjnego saamskiego namiotu odnaleźć można również w obiektach małokubaturowych takich jak sklepy, galerie i lokale gastronomiczne. Reprezentatywnym przykładem takiego założenia jest restauracja w Skaidi, w północnym Finnmarku (il. 9).

Współczesną realizacją, dla której inspiracją stała się tradycyjna saamska *turf hut* przypominająca zielony pagórek, jest Wielka Turf Hut z pokojami gościnnymi przy Karasjok Inn Hotel (norw. *Karasjok hotell med Storgammen*, arch. Kjell Borgen, Bing Lorentzem, realizacja 1990). Budowla usytuowana jest między hotelem a karczmą, pozostając funkcjonalnie związana z oboma obiektami. Budynek znajduje się częściowo pod ziemią, co w połączeniu z darniowym pokryciem sprawia, że praktycznie nie wyróżnia się z leśnego środowiska. Pochylony korytarz wejściowy prowadzi do centralnej, pełniącej funkcję jadalni sali z kamienną posadzką i paleniskiem. Bezpośrednio na nią otwierają się kolidujące uformowane cztery mniejsze pomieszczenia – sypialnie, każda z własnym kominkiem, oraz dwie serwisowe sekcje – moduły mieszczące sanitariaty i kuchnię [12, s. 390, 391].

Krajobraz Finnmarku z tundrowymi przestrzeniami ciągnącymi się aż po horyzont stał się inspiracją dla obiektów, które w efekcie stanowią jego doskonałą kontynuację i komplementarne dopełnienie. Parterowe, pawilonowo ukształtowane założenia, rozciągnięte liniowo w krajobrazie, harmonijnie wtapiają się w horyzontalny uwarunkowany kontekst. Efekt ten spotęgowany jest zimą, kiedy dachy form architektonicznych pokrywa warstwa

The layout has also an arch-like shape and is crowned with a spiked form in its culminating point where the Saami Plenary Meeting Hall is situated (Fig. 7). Its sculptural wooden surface resembles the texture of the pattern found on the traditional *lavvo* surrounding fabric. The conical shape which is made of glued wood divides the glass corridor which is connected with a further transportation space continued in the arch-like form. In contrast, it was erected as a concrete structure covered with the unmodified Siberian larch lining with a silver-grey shade. Here, there are administrative and cultural facilities, including a library of the Saami literature, conference rooms and a gastronomic section [11, p. 22, 23] (Fig. 8).

A direct reference to the traditional Saami tent can also be found in small-format objects such as shops, shopping centres, and restaurants. A representative example of this kind of the layout is the restaurant in Skaidi in northern Finnmark (Fig. 9).

A contemporary realisation, which was inspired by the traditional Saami *turf hut* resembling a green hill, is the Great Turf Hut with guest rooms at the Karasjok Inn Hotel (*Karasjok hotell med Storgammen*, arch. Kjell Borgen, Bing Lorentzem, realisation in 1990). The building is situated between the hotel and the inn being functionally connected with both objects. The building is partly situated underground, which, together with the turf cover, makes it practically blend in with the forest environment. The tilted entrance hall leads to the central room with the stone floor and hearth and performs the function of a dining room. Circularly shaped four smaller rooms open directly towards it – bedrooms, each of which has its own fireplace and two service sections – sanitary and kitchen modules [12, pp. 390, 391].

The landscape of Finnmark with tundra spaces which spread to the horizon, has become an inspiration for objects that, as a result, constitute its perfect continuation and complementary supplement. The ground-floor, pavilion-

II. 7. Parlament Saamów w Karasjok – widok od strony wnętrza założenia (fot. E. Cisek)

Fig. 7. The Saami Parliament in Karasjok – view from the inside of the layout (photo by E. Cisek)

II. 8. Parlament Saamów w Karasjok – widok od strony zewnętrznej założenia (fot. E. Cisek)

Fig. 8. The Saami Parliament in Karasjok – view from the outside of the layout (photo by E. Cisek)

śnieżnego puchu, przez co budynki stają się częścią naturalnie ukształtowanego terenu. W obiektach tych zwraca uwagę umiejętne dobranie materiałów – zarówno pod kątem faktur, jak i kolorów. Barwy pojawiające się na elewacjach to najczęściej głęboka czerwień, ewentualnie detale nawiązujące kolorystycznie do barw występujących w tradycyjnych strojach *gákti* i saamskiej fładze¹⁰. We wnętrzach i na elewacjach pojawiają się plastyczne akcenty w postaci malowideł o animalistycznych motywach. Do reprezentatywnych realizacji o takim charakterze należą: Muzeum Saamów w Varangerbotn (norw. *Varanger Museum*, arch. Kjell Borgen, Bing Lorentzem, realizacja 1995), Muzeum Saamów w Karasjok (norw. *De Samiske Samlinger*, arch. Magda Eide Jessen & Vidar Corn Jessen, realizacja 1972), Muzeum Saamów w Kautokeino (norw. *Guovdageainnu Gilisllju*, arch. Kjell Borgen,

¹⁰ Flaga Saamów jest odwzorowaniem w planie kosmologii tego ludu: dwubarwny – w połowie niebieski, w połowie czerwony – krąg przenika się z czterobarwnym tłem (niebieskim, czerwonym, żółtym i zielonym). Całość kompozycji oddaje ideę kosmizacji miejsca pozostającego w relacji z ziemią, niebem, słońcem i naturą [11, s. 22, 23].

shaped layouts which spread linearly in the landscape, harmoniously blend in with a horizontally conditioned context. This effect is intensified during the wintertime when the roofs of architectural forms are covered with a layer of snow fluff, which makes the buildings become a part of the naturally formed terrain. These objects are characteristic due to the skilful selection of materials – both in terms of textures and colours. The colours appearing on the facades are usually deep red, or colourful details which refer to the colours occurring in the traditional clothing *gákti* and the Saami flag¹⁰. In the interiors and on the facades there appear artistic accents in the form of paintings with animalistic motifs. Representative realisations of this character include the Museum of the Saami People in Varangerbotn (*Varanger Museum*, arch. Kjell Borgen, Bing Lorentzem, 1995), the Museum of the

¹⁰ The Saami flag is an imitation of these people in the cosmology, i.e. bicolour – half blue, half red – the circle permeates with the four-colour background (blue, red, yellow, and green). The whole composition reflects the idea of a cosmic place in relation to the earth, the sun, and nature [11, pp. 22, 23].

Il. 9. Współczesna saamska restauracja w Skaidi w północnym Finnmarku (fot. E. Cisek)

Fig. 9. Modern Saami restaurant in Skaidi in northern Finnmark (photo by E. Cisek)

Bing Lorentzem, realizacja 1987), Muzeum Wschodnich Saamów w Neiden (norw. *Østsamisk museum*, arch. Mette Melandsø, Peter Paus, realizacja 2009) oraz szkoły: Lappoluobbal w Kautokeino (norw. *Lappoluobbal barneskole*, arch. Kjell Borgen, Bing Lorentzem, realizacja 1976) i Saamski College w Karasjok (norw. *Samisk vidergående*, arch. Atelier 2, Alta, realizacja 1979, rozbudowa 1990). Każde z tych założeń na swój indywidualny sposób oddaje horyzontalnie uwarunkowany krajobraz Finnmarku.

Muzeum Saamów w Varangerbotn zostało usytuowane w miejscu, gdzie krzyżują się ważne saamskie szlaki biegnące z północnego zachodu, południowego wschodu i południowego zachodu. Kontekst miejsca zdefiniowany jest przez otwartą przestrzeń urozmaiconą jedynie kępami karłowatych brzoź. Parterowy, rozczłonkowany budynek przekryty systemem czterospadowych dachów i częściowo darnią. Ściany zewnętrzne obłożono ciemnymi, drewnianymi panelami o pionowej artykulacji. Jedynie w strefie wejściowej i przy stolارce okiennej widoczne są barwne akcenty w narodowych barwach Saamów: czerwonym, niebieskim i żółtym (zieleń obecna jest w krajobrazie). Wnętrza zaprojektowanego budynku, w tym sale ekspozycyjne, dla kontrastu uzyskały jasną kolorystykę. Na jednej z elewacji w patio umieszczono malowidło wykonane czerwoną farbą, autorstwa saamskiego artysty Aage Gaupa. Motyw dzieła nawiązuje miękką linią do świata natury, przywołując w pamięci ścieżki wydeptane przez renifery w pokrytym śniegiem płaskowyżu Finnmarksvidda.

Muzeum Saamów w Karasjok podobnie jak obiekt w Varangerbotn uzyskało artykulację horyzontalną, chociaż reprezentuje nieco odmienną estetykę. Część parterowego założenia została wykonana w surowym betonie, reszta otrzymała okładzinę z drewnianych paneli bejcowanych na czarny kolor z czerwonym detalem stolarki okiennej. Wnętrza dla kontrastu wykończono drewnem w zdecydowanie ciepłym, jasnym odcieniu [15, s. 48, 49].

Na Muzeum Saamów w Kautokeino składa się kompleks budynków stanowiących integralną część miejscowego kontekstu: właściwy budynek muzeum, tradycyjne zabudowania gospodarcze Saamów w postaci parterowych,

Saami People in Karasjok (*De Samiske Samlinger*, arch. Magda Eide Jessen & Vidar Corn Jessen, 1972), the Museum of the Saami People in Kautokeino (*Guovdageainnu Gilisllju*, arch. Kjell Borgen, Bing Lorentzem, 1987), the Museum of the Eastern Saami People in Neiden (*Østsamisk museum*, arch. Mette Melandsø, Peter Paus, 2009), and schools such as Lappoluobbal in Kautokeino and the Saami College in Karasjok (in Norwegian *Samisk vidergående*, arch. Atelier 2, realisation in 1979, extension in 1990). Each of these layouts reflects the horizontally conditioned landscape of Finnmark in its own individual way. The Museum of the Saami People in Varangerbotn was situated at the crossroads of the Saami important routes from north-west, south-east, and south-west. The context of the place is defined through open space which is diversified with clumps of dwarf birches only. The ground-floor segmented building was covered with a system of hipped roofs and partly with turf. The outer walls were covered with dark wooden panels with vertical articulation. Colourful accents in the national colours of the Saami, i.e. red, blue, and yellow (green is present in the landscape) can be seen in the entrance zone and at the window woodwork only. The interiors of the building designed, including the exhibition halls, were brightly coloured in contrast. On one of the elevations on the patio there is a red mural painted by Saami artist Aage Gaupa. With its soft line the motif of the work refers to the world of nature, recalling in memory the paths trampled by reindeer in the snow-covered Finnmarksvidda plateau.

The Museum of the Saami in Karasjok, similarly to the building in Varangerbotn, has horizontal articulation, although it represents slightly different aesthetics. Part of the ground-floor layout was constructed in raw concrete, the rest was covered with wooden panel lining stained black with red detail of the window woodwork. In contrast, the interiors were finished with wood in a decisively warm and light shade [15, pp. 48, 49].

The Museum of the Saami in Kautokeino consists of the complex of buildings that form an integral part of the local context, namely the museum building, the traditional Saami farm development in the form of ground-floor

krytych damią obiektów z małokubaturowymi spichlerzami, pomieszczenia dla zwierząt w formie *turf hut* i tradycyjne *lavvo* oddające bliski stosunek użytkowników do natury. Jednokondygnacyjny, o rozległym planie budynek muzeum uzyskał czterospadowy dach, który podobnie jak ściany pokryto ciemnymi drewnianymi panelami [13, s. 392–395].

Muzeum Wschodnich Saamów w Neiden pełni funkcję muzeum i centrum kulturalnego. Obiekt jest stosunkowo niewielki, zaś jego płaski dach wieńczy romboidalnie ukształtowany szklany świetlik. Poziomo układane ciemnobrązowe deski tworzące drewnianą okładzinę elewacji wraz z wąskimi szczelinami otworów okiennych podkreślają horyzontalność założenia i nadają mu kameralny charakter. Jedynym jasnym akcentem jest wejście do obiektu ujęte i podkreślone lekką ramą. Wnętrza dla kontrastu do ciemnej elewacji zyskały jasną kolorystykę ścian, co stanowi ważną część wizualnej ekspresji budynku.

Szkoła Lappoluobbal w Kautokeino, o horyzontalnej artykulacji bryły, została usytuowana w otwartym krajobrazie, w centralnej części obszaru stanowiącego zimowe pastwiska reniferów. Lokalizacja ta umożliwia edukację młodych Saamów pozostających „w drodze” ze zwierzętami, w czasie odbywania całorocznego cyklu wędrówki. Elewacje budynku zostały obłożone drewnianymi panelami w kolorze głębokiej czerwieni i częściowo kamienną, białą okładziną. Uzyskała ona dodatkowo malarską dekorację o animalistycznych, stylizowanych motywach reniferów i ryb, autorstwa takich saamskich artystów jak Synnøve Persen, Aage Gaup i Josef Halse [14, s. 158–160].

Ostatnia z wymienionych realizacji – Saamski College w Karasjok – jest najbardziej monumentalnym założeniem. Horyzontalność obiektu uzyskano poprzez ramowo ukształtowane, betonowe podziały ścian obłożonych drewnianymi, pionowo artykułowymi panelami w kolorze czerwonym. Budynek ten – początkowo o kameralnym charakterze – dwukrotnie zwiększył swoje rozmiary wskutek rozbudowy w 1990 r. Obecnie założenie to składa się z dwukondygnacyjnej części i niższego parterowego skrzydła. Strefa wejściowa została dodatkowo zaakcentowana szklanym, piramidalnie uformowanym świetlikiem. W bliskim sąsiedztwie zaprojektowano tereny sportowe. Podobnie jak poprzednie cytowane obiekty budynek ten doskonale wpisuje się w otwartą przestrzeń krajobrazu Finnmarku.

Podsumowanie i wnioski

Obecne we współczesnej architekturze norweskich Saamów wątki kosmologiczne i animalistyczne wynikają i są ściśle związane z tradycyjnym sposobem życia i użytkowania terenu, z którym lud ten się uczuciowo identyfikuje (widocznym w odniesieniach do form *lavvo* i *turf hut* oraz kolorystyce obiektów, tożsamej z tą występującą w strojach *gákti* i saamskiej fladze), a także ze ścisłego związku ludzi ze zwierzętami i całym światem natury, będącego bezpośrednim efektem pierwotnej religii.

Terytorium i związane z nim formy życia stanowią podstawę warunkującą wszystkie działania twórcze mające

facilities covered with turf, which include small granaries, facilities for animals in the form of *turf hut*, and the traditional *lavvo*, which reflected close relationships of owners towards nature. The large plan ground-floor building of the museum has a hipped roof, which, like the walls, was covered with dark wooden panels [13, pp. 392–395].

The Museum of the Eastern Saami in Neiden performs the role of a museum and a cultural centre. The building is relatively small and its flat roof is crowned with a rhomboid-shaped glass skylight. Horizontal dark brown planks, which form the facade cladding, along with narrow slots of window openings emphasise the horizontality of the layout and give it a private character. The only bright accent is the entrance to the object, which is underlined with a light frame. The interiors, in contrast to the dark facade, have bright colours of walls, which constitutes an important part of the visual expression of the building.

The Lappoluobbal School in Kautokeino with horizontal articulation of the body was situated in the open landscape and in the central part of the winter reindeer pastureland. This location makes it possible for the young Saami to educate when being “on the go” with the animals during the year-long cycle of wandering. Facades of the building were covered with wooden panels in a deep red colour and partly with white stone cladding. It additionally got artistic decoration with animalistic, stylised reindeer and fish motifs made by Saami artists such as Synnøve Persen, Aage Gaup and Josef Halse [14, pp. 158–160].

The last of the above mentioned realisations – the Saami College in Karasjok – is the most monumental layout. The horizontality of the object was obtained through frame shaped concrete partitions of walls which were covered with wooden and vertically articulated red panels. This building, originally of a private character, doubled its size due to the extension in 1990. At present, this layout consists of a two-storey building and a lower ground-floor wing. The entrance zone was additionally accentuated by a glass pyramid shaped skylight. In the nearby neighbourhood sports areas were designed. Similarly to the objects mentioned above, this building perfectly blends in with the open space of the Finnmark landscape.

Summary and conclusions

Cosmological and animalistic themes, which are present in the modern Norwegian Saami architecture, result from and are strictly connected with the traditional way of life and use of the land with which these people are affectionately identified (as evidenced in references to *lavvo* and *turf hut* forms and colour of objects identical to the one which occurs in *gákti* clothing and the Saami flag) as well as the close relationship of people with animals and the whole world of nature, which is a direct result of the original religion.

The territory and the life forms which are connected with it constitute the basis that conditions all creative activities taking place in the area inhabited by the Saami

miejsce na obszarze zamieszkanym przez saamskie społeczności. Projektowane formy architektoniczne doskonale oddają *genius loci*, stając się integralną częścią krajobrazu. Omówione w tekście budynki o przeznaczeniu: kulturotwórczym, edukacyjnym, administracyjnym i politycznym są swego rodzaju saamskimi wizytówkami północnych rejonów Norwegii. Porządkują one i kosmizują miejsca, ułatwiając tym samym orientację w rozległych, sięgających hen po horyzont przestrzeniach. Stają się w efekcie obiektami o ikonycznym charakterze w przeciwieństwie do zabudowy mieszkaniowej, w której dominuje skrajny minimalizm. Domy mieszkalne budowane są zwykle jako proste kubiki kryte dwuspadowym dachem. Niektóre z nich uzyskują dodatkowo pokrycie z darni. Architektura zarówno tych dużych, jak i małych form musi sprostać niskim temperaturom, silnym, porywistym wiatrom i dużym opadom śniegu, charakterystycznym dla regionu Finnmarku. Ostatnie realizacje wskazują, jak duży potencjał drzemie w rodzimej tradycji i kulturze Saamów i jak wiele wątków można jeszcze z nich wydobyć, aby umocnić i przestrzennie zaakcentować tożsamość tego niezwykłego ludu.

communities. The architectural forms perfectly reflect the *genius loci* becoming an integral part of the landscape. The above mentioned buildings with culture-forming, educational, administrative, and political purposes are specific Saami symbols of the northern regions of Norway. They order and make the space cosmos-like, thus facilitating orientation in the vast spaces which reach the horizon. As a result, they become objects of an iconic character as opposed to the housing development where extreme minimalism is dominant. Residential houses are usually built as simple cubicles and covered with a gable roof. Some of them are additionally covered with turf. The architecture of both large and small forms has to cope with low temperatures, strong, gusty winds, and heavy snowfalls which are typical of the Finnmark region. Recent realisations show how much potential is inherent in the native tradition and culture of the Saami and how many motifs can be still revealed in order to strengthen and spatially accentuate the identity of these extraordinary people.

Translated by
Bogusław Setkiewicz

Bibliografia/References

- [1] Gaup A., *Gdy wyciągnąłem po nie rękę*, [w:] M. Sibińska (red.), *Niewidzialni. Antologia opowiadań norweskich*, TRIO, Warszawa 2005, 45–49.
- [2] <http://www.norwegofil.pl/ludzie-i-tradycje/saamowie-czy-laponczycy> [accessed: 17.10.2016].
- [3] Wiśniewska I., *Hen. Na północy Norwegii*, Czarne, Wołowiec 2016.
- [4] Wallerius I., *Saamowie – lud z czterech krajów*, [w:] B. Rudnicki (red.), *Norwegia*, Astra, Warszawa 2007, 87–91.
- [5] Ernst M., Ømulv V., *Lapp life and Customs: A Survey*, tłum. K. McFarlane, Oxford University Press, London 1962.
- [6] Ernst M., *People of Eight Seasons*, Crescent Books, New York 1963.
- [7] Muus N., *Building a Lavvu*, „Bulletin of Primitive Technology” 1997, No. 14, 21–22.
- [8] Hage I., *Freda anlegg i Nord – Norge*, Årbok for Foreningen till norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, Tromsø 1989.
- [9] Eggen N.H., *Fjellkirke i Lappoluobbal*, „Byggekunst” 1988, Nr 8, 561–567.
- [10] Bjerk A., Bjørge E., *Samelandssenteret*, „Byggekunst” 1990, Nr 8, 449–451.
- [11] Helsing A.I., *Motety Teater*, „Byggekunst” 2000, Nr 8, 22–23.
- [12] Borgen K., Lorentzen B., *Karasjok hotell med Storgammen*, „Byggekunst” 1990, Nr 7, 390–391.
- [13] Borgen K., Lorentzen B., *Guovdageainnu Gilisllju*, „Byggekunst” 1990, Nr 7, 392–397.
- [14] Borgen K., Lorentzen B., *Lappoluobual barneskole*, „Byggekunst” 1977, Nr 5, 158–160.
- [15] Jessen M.E., Jessen V.C., *Samiske samlinger, Karasjok*, „Byggekunst” 1972, Nr 2, 48–49.

Streszczenie

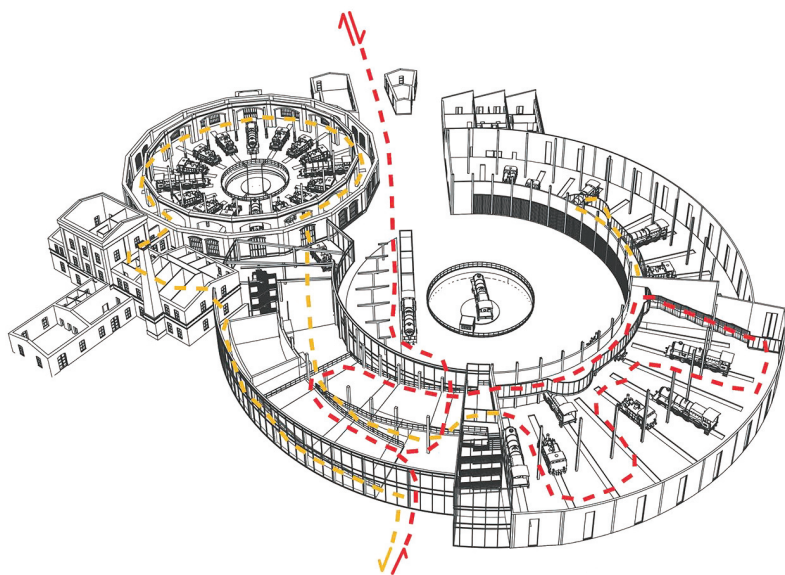
W artykule przedstawiono charakterystyczne cechy współczesnej architektury Saamów – rdzennej ludności zamieszkującej północne regiony Norwegii (głównie Finnmark). Są to kosmologiczne i animalistyczne motywy wynikające z tradycyjnej kultury tego ludu i jego ścisłego związku z naturą. Wykazano, że kluczową inspiracją dla nowo projektowanych obiektów stał się sposób organizacji i użytkowania terenu, z którym społeczność się mentalnie identyfikowała, i związane z nią dwie tradycyjne konstrukcje: spiczasto zwieńczony namiot *lavvo* i budowana na podobieństwo zielonego pagórka *turf hut*. Ścisły związek z tradycją oraz terenem i naturą, wynikający bezpośrednio z pierwotnej religii, widoczny jest w horyzontalnie uwarunkowanych założeniach, ich kolorystyce oraz detalach będących artystyczną stylizacją powszechnie występujących w Finnmarku zwierząt.

Słowa kluczowe: architektura norweskich Saamów, *lavvo*, *turf hut*, natura

Abstract

Characteristic features of contemporary architecture of the Saami people, who live in the northern areas of Norway (mainly Finnmark), have been presented in the article. There are cosmological and animalistic motifs resulting from the traditional culture of this people and their close relationship with nature. A key inspiration for the newly designed objects was the way of organizing and using the area with which the community identified mentally. Two traditional structures were connected with this, namely a pointed tent called *lavvo* and *turf hut* which was built similarly to a green hill. A close connection with tradition and the area and nature resulting from the original religion is visible in horizontally conditioned layouts, their colouring as well as in details which are artistically styled in the image of common Finnmark animals.

Key words: architecture of the Norwegian Saami people, *lavvo*, *turf hut*, nature

Schemat trasy zwiedzania kompleksu
zabytkowych budowli kolejowych w Piła
(autor: M. Dołęga)

Scheme of the route of touring the complex
of monumental railway buildings in Piła
(by M. Dołęga)